

PRAWO RODZINNE I OPIEKUŃCZE

Vademecum

Sławomira Kotas-Turoboyska

PRAWO RODZINNE I OPIEKUŃCZE

Vademecum

PIKTOGRAMY

wskazują ważne elementy
książki i ułatwiają
ich odnalezienie

Ważne

Przykłady

Podstawa prawna
Kontekst prawny

Pytania
Zadania

Rozwiązania
Odpowiedzi

Stanowisko stron
Pogląd

Orzecznictwo

Literatura

Historia

Nowe przepisy

PRAWO RODZINNE I OPIEKUŃCZE

Vademecum

Sławomira Kotas-Turoboyska

Stan prawny na 30 września 2022 r.

Recenzent

Dr hab. Kinga Michałowska, prof. UEK

Wydawca

Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący

Joanna Otówek

Opracowanie redakcyjne

Violet Design Wioletta Kowalska

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przystługających im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2022

ISBN 978-83-8286-852-4

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Michałowi i Pawłowi

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	13
WSTĘP	15

CZĘŚĆ PIERWSZA MAŁŻEŃSTWO

ROZDZIAŁ I

ZAWARCIE MAŁŻEŃSTWA (ART. 1–22 K.R.O.)	19
1. Podstawowe pojęcia	19
1.1. Małżeństwo	19
1.2. Przesłanki zawarcia małżeństwa	20
1.3. Unieważnienie małżeństwa i przeszkody zawarcia małżeństwa	22
1.4. Odmowa przyjęcia oświadczenia od nupturientów	29
1.5. Zawarcie małżeństwa	30
1.6. Zawarcie małżeństwa przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego i konsulem	30
1.7. Zawarcie małżeństwa przed duchownym	32
1.8. Zawarcie małżeństwa przez pełnomocnika	33
1.9. Akt małżeństwa	34
1.10. Ustalenie nieistnienia małżeństwa	35
1.11. Ustalenie istnienia małżeństwa	37
2. Schematy	38
3. Kazusy	40
4. Testy	41
5. Wzory pism	43
5.1. Pozew o unieważnienie małżeństwa	43
5.2. Pozew o ustalenie nieistnienia małżeństwa	45
6. Przykładowe orzecznictwo	46
7. Przykładowa literatura	48

ROZDZIAŁ II

PRAWA I OBOWIĄZKI MAŁŻONKÓW (ART. 23–30 K.R.O.)	49
1. Podstawowe pojęcia	49
1.1. Zasada równości małżonków	49
1.2. Sprawy istotne rodziny	50

1.3. Zaspokajanie potrzeb rodziny	51
1.4. Prawo do korzystania z mieszkania	53
1.5. Przedstawicielstwo ustawowe małżonków	54
1.6. Odpowiedzialność za zobowiązania	55
2. Schematy	56
3. Kazusy	57
4. Testy	59
5. Wzory pism	61
5.1. Pozew o przyczynianie się do zaspokajania potrzeb rodziny	61
5.2. Wniosek małżonka o nakazanie wypłacenia mu wynagrodzenia za pracę drugiego małżonka	63
6. Przykładowe orzecznictwo	64
7. Przykładowa literatura	66

ROZDZIAŁ III

MAŁŻEŃSKIE USTROJE MAJĄTKOWE (ART. 31–54 K.R.O.)

1. Podstawowe pojęcia	67
1.1. Ustrój majątkowy	67
1.2. Wspólność ustawowa	68
1.3. Majątek wspólny	69
1.4. Majątek osobisty	71
1.5. Zarząd majątkiem wspólnym	72
1.6. Odpowiedzialność za zobowiązania współmałżonka	75
1.7. Zwrot wydatków i nakładów	76
1.8. Umowa majątkowa małżeńska	77
1.9. Umowna wspólność majątkowa	78
1.10. Umowna rozdzielnosc majątkowa	80
1.11. Rozdzielność majątkowa z wyrównaniem dorobków	80
1.12. Przymusowy ustrój majątkowy	82
2. Schematy	83
3. Kazusy	84
4. Testy	85
5. Wzory pism	87
5.1. Wniosek o zezwolenie małżonkowi na dokonanie czynności bez zgody drugiego małżonka	87
5.2. Pozew o ustanowienie rozdzielnosci majątkowej	89
6. Przykładowe orzecznictwo	90
7. Przykładowa literatura	91

ROZDZIAŁ IV

USTANIE MAŁŻEŃSTWA I SEPARACJA (ART. 55–61⁶ K.R.O.)

1. Podstawowe pojęcia	92
1.1. Ustanie małżeństwa	92
1.2. Uznanie małżonka za zmarłego	93
1.3. Rozwód	94
1.4. Postępowanie w sprawie o rozwód	97
1.5. Rozstrzygnięcia sądu rozwodowego	99

1.6. Wina w rozkładzie pożycia	101
1.7. Władza rodzicielska nad wspólnymi małoletnimi dziećmi małżonków i kontakty z dziećmi	102
1.8. Alimony na rzecz dziecka	103
1.9. Rozstrzygnięcie o sposobie korzystania ze wspólnego mieszkania	104
1.10. Eksmisja małżonka ze wspólnego mieszkania	104
1.11. Podział majątku wspólnego	105
1.12. Alimony na rzecz małżonka	105
1.13. Separacja	107
1.14. Postępowanie w sprawie o separację	109
2. Schematy	109
3. Kazusy	113
4. Testy	114
5. Wzory pism	116
5.1. Pozew o rozwód bez orzekania o winie	116
5.2. Pozew o separację	118
6. Przykładowe orzecznictwo	120
7. Przykładowa literatura	122

CZĘŚĆ DRUGA

POKREWIEŃSTWO I POWINOWACTWO

ROZDZIAŁ I

POCHODZENIE DZIECKA – MACIERZYŃSTWO I OJCOSTWO (ART. 61⁷–

86 K.R.O.)	125
1. Podstawowe pojęcia	125
1.1. Rodzina	125
1.2. Pokrewieństwo	126
1.3. Powinowactwo	127
1.4. Macierzyństwo	127
1.5. Ustalenie macierzyństwa	127
1.6. Zaprzeczenie macierzyństwa	129
1.7. Domniemanie pochodzenia dziecka od męża matki	131
1.8. Zaprzeczenie ojcostwa	132
1.9. Ustalenie ojcostwa	137
1.10. Uznanie ojcostwa	137
1.11. Ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa	139
1.12. Sądowe ustalenie ojcostwa	141
2. Schematy	143
3. Kazusy	146
4. Testy	147
5. Wzory pism	149
5.1. Pozew męża matki o zaprzeczenie ojcostwa	149
5.2. Pozew o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa	150
6. Przykładowe orzecznictwo	151
7. Przykładowa literatura	153

ROZDZIAŁ II**STOSUNKI MIĘDZY RODZICAMI I DZIEĆMI (ART. 87–113⁶ K.R.O.)** 154

1. Podstawowe pojęcia 154
 - 1.1. Uwagi ogólne 154
 - 1.2. Władza rodzicielska 155
 - 1.3. Wykonywanie władzy rodzicielskiej 157
 - 1.4. Piecza nad dzieckiem 159
 - 1.5. Ograniczenie władzy rodzicielskiej 160
 - 1.6. Zawieszenie władzy rodzicielskiej 160
 - 1.7. Pozbawienie i przywrócenie władzy rodzicielskiej 161
 - 1.8. Piecza zastępcza 162
 - 1.9. Kontakty z dzieckiem 164
 - 1.10. Reprezentacja dziecka przez rodziców 166
 - 1.11. Kurator reprezentujący dziecko 167
 - 1.12. Zarząd majątkiem dziecka 169
2. Schematy 171
3. Kazusy 172
4. Testy 173
5. Wzory pism 175
 - 5.1. Wniosek o pozbawienie władzy rodzicielskiej 175
 - 5.2. Wniosek o ustanowienie kuratora reprezentującego dziecko 177
6. Przykładowe orzecznictwo 178
7. Przykładowa literatura 179

ROZDZIAŁ III**PRZYSPOSOBIENIE (ART. 114–127 K.R.O.)** 180

1. Podstawowe pojęcia 180
 - 1.1. Uwagi ogólne 180
 - 1.2. Przysposabiany 181
 - 1.3. Przysposabiający 181
 - 1.4. Zgoda rodziców na przysposobienie 182
 - 1.5. Adopcja ze wskazaniem 184
 - 1.6. Adopcja zagraniczna 184
 - 1.7. Przysposobienie wspólne 184
 - 1.8. Przysposobienie pełne 185
 - 1.9. Przysposobienie niepełne 187
 - 1.10. Przysposobienie całkowite 188
 - 1.11. Orzekanie o przysposobieniu 189
2. Schematy 190
3. Kazusy 191
4. Testy 192
5. Wzory pism 194
 - 5.1. Pozew o rozwiązanie przysposobienia 194
 - 5.2. Wniosek o przysposobienie 196
6. Przykładowe orzecznictwo 197
7. Przykładowa literatura 199

ROZDZIAŁ IV

OBOWIĄZEK ALIMENTACYJNY (ART. 128–144¹ K.R.O.)	200
1. Podstawowe pojęcia	200
1.1. Obowiązek alimentacyjny	200
1.2. Źródło i cel obowiązku alimentacyjnego	201
1.3. Zakres i przedmiot obowiązku alimentacyjnego	201
1.4. Alimony w przypadku urodzenia dziecka pozamałżeńskiego	202
1.5. Orzekanie o świadczeniach alimentacyjnych	203
1.6. Przedawnienie roszczeń alimentacyjnych	204
1.7. Roszczenia zwrotne	204
1.8. Uchylenie się od wykonywania obowiązku alimentacyjnego	205
2. Schematy	206
3. Kazusy	207
4. Testy	208
5. Wzory pism	210
5.1. Pozew o alimenty między małżonkami	210
5.2. Pozew o alimenty na rzecz małoletniego dziecka	212
6. Przykładowe orzecznictwo	213
7. Przykładowa literatura	215

**CZĘŚĆ TRZECIA
OPIEKA I KURATELA**

ROZDZIAŁ I

OPIEKA (ART. 145–177 K.R.O.)	219
1. Podstawowe pojęcia	219
1.1. Opiekun	219
1.2. Opiekun dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie	221
1.3. Ustanowienie opieki	222
1.4. Sprawowanie opieki	223
1.5. Nadzór nad sprawowaniem opieki	225
1.6. Ustanie opieki	226
2. Schematy	228
3. Kazusy	229
4. Testy	229
5. Wzory pism	231
5.1. Wniosek o ustanowienie opiekuna dla osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie	231
5.2. Wniosek o udzielenie zezwolenia w ważniejszej sprawie dotyczącej osoby małoletniej	232
6. Przykładowe orzecznictwo	233
7. Przykładowa literatura	235

ROZDZIAŁ II

KURATELA (ART. 178–184 K.R.O.)	236
1. Podstawowe pojęcia	236
1.1. Kuratela	236
1.2. Ustanowienie kurateli	238

1.3. Ustanie kurateli	238
1.4. Kurator osoby ubezwłasnowolnionej częściowo	239
1.5. Kurator dziecka poczętego	240
1.6. Kurator osoby niepełnosprawnej	241
1.7. Kurator osoby nieobecnej	242
2. Schemat	243
3. Kazusy	244
4. Testy	244
5. Wzory pism	246
5.1. Wniosek o ustanowienie kuratora dla osoby niepełnosprawnej	246
5.2. Wniosek o ustanowienie kuratora dla nieznanego z miejsca pobytu	247
6. Przykładowe orzecznictwo	248
7. Przykładowa literatura	249

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

k.c.	– ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1360 ze zm.)
k.k.	– ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.)
Konstytucja RP	– Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
k.p.c.	– ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm.)
k.r.o.	– ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359 ze zm.)
k.r.	– ustawa z 27.06.1950 r. – Kodeks rodzinny (Dz.U. z 1950 r. Nr 34, poz. 308 ze zm.)
p.a.s.c.	– ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2022 r. poz. 1681 ze zm.)
u.s.u.s.	– ustawa z 13.10.1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2022 r. poz. 1009 ze zm.)

Zbiory orzecznictwa i czasopisma

M. Praw.	– Monitor Prawniczy
OSA	– Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSNC	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNCK	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Karna
OSNCP	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Pracy
OSNPG	– Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Prokuratura Generalna
OSPika	– Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK-A	– Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, Seria A
Pal.	– Palestra
PiP	– Państwo i Prawo
PS	– Przegląd Sądowy
Rej.	– Rejent
RPEiS	– Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny

Inne

NSA	– Naczelny Sąd Administracyjny
SA	– sąd apelacyjny
SN	– Sąd Najwyższy
SO	– sąd okręgowy
TK	– Trybunał Konstytucyjny
WSA	– wojewódzki sąd administracyjny

WSTĘP

Przekazuję w ręce Czytelników *Vademecum*, omawiające w sposób kompleksowy i syntetyczny przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego wraz z niezbędnymi zagadnieniami z zakresu procedury cywilnej i ustawy – Prawo o aktach stanu cywilnego. Niniejsze opracowanie zostało pomyślane tak, aby Czytelnik mógł w krótkim czasie zapoznać się i przyswoić najważniejsze zagadnienia z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego.

Układ publikacji ma pomóc w szybkim, intuicyjnym poruszaniu się po opracowaniu. Z tego względu *Vademecum* składa się z trzech części, w ramach których omówiono zagadnienia dotyczące: Małżeństwa, Pokrewieństwa i powinowactwa oraz Opieki i kurateli. Każda z nich podzielona została na rozdziały i podrozdziały, wszystkie o analogicznym, przejrzystym układzie. Dążąc do tego, aby praca z *Vademecum* była jak najbardziej efektywna, poszczególne rozdziały zawierają na początku omówienie podstawowych, a tym samym najważniejszych pojęć dotyczących poruszanej w nich problematyki. Następnie kwestie bardziej złożone i przez to być może trudniejsze do przyswojenia dla Czytelnika przedstawiono w formie graficznej – schematów, które mają pomóc w lepszym zrozumieniu najbardziej skomplikowanych zagadnień. Kolejne części każdego z rozdziałów to kazusy i testy, stanowiące skuteczne narzędzie weryfikacji poziomu posiadanej wiedzy. Zarówno kazusy, jak i testy charakteryzują się różnym stopniem trudności, zawsze jednak są one adekwatne do omówionych w danej części opracowania treści. Całość podsumowuje wybór przykładowego orzecznictwa i literatury, które w zamyśle autorki mogą być pomocne Czytelnikowi w zgłębieniu interesujących Go problemów i zagadnień.

Vademecum z prawa rodzinnego odnosi się do stanu prawnego aktualnego na 30.09.2022 r.

Autorka

Część pierwsza

MAŁŻEŃSTWO

Rozdział I

ZAWARCIE MAŁŻEŃSTWA (ART. 1–22 K.R.O.)

1. PODSTAWOWE POJĘCIA

1.1. Małżeństwo

Definicja pojęcia małżeństwo nie została przez ustawodawcę zawarta ani w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, ani w Prawie o aktach stanu cywilnego. Zawiera ją natomiast art. 18 Konstytucji RP. Ustawodawca wskazuje tam, że małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny podlega ochronie i opiece Rzeczypospolitej Polskiej, tak samo jak rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo. Użyte w tym przepisie sformułowanie uznawane jest przez doktrynę za konstytucyjną definicję małżeństwa¹.

Mimo braku definicji legalnej można przyjąć, mając na uwadze cechy związku małżeńskiego, że jest to stosunek prawny, w skład którego wchodzi analogiczne dla obu stron prawa i obowiązki, zarówno majątkowe, jak i niemajątkowe². Najbardziej trafna i pełna wydaje się jednak definicja opracowana przez S. Smoczyńskiego, który wskazał, że małżeństwo to trwały, ale nie nierozzerwalny, legalny związek kobiety i mężczyzny, powstały z ich woli, jako równoprawnych stron w celu wspólnego pożycia, realizacji dobra małżonków, założonej rodziny i celów społecznych³. Podobnie małżeństwo definiuje S. Grzybowski, podnosząc, że jest to trwały, ale nie nierozzerwalny związek kobiety i mężczyzny, powstały w sposób precyzyjnie określony regulacjami obowiązującego prawa, rodzący przewidziane prawem skutki i oparty na zasadzie równouprawnienia małżonków⁴. M. Domański odchodzi natomiast od próby definiowania małżeństwa, zwracając uwagę jedynie na cechy tego stosunku prawnego. Wyjaśnia on,

¹ Zob. P. Winczorek, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Warszawa 1997, s. 31.

² Por. J. Strzebińczyk, *Prawo rodzinne*, Kraków 2002, s. 127 i n.

³ T. Smoczyński, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2009, s. 24.

⁴ S. Grzybowski, *Prawo rodzinne. Zarys wykładu*, Warszawa 1980, s. 35.

że jest to stosunek prawny dwustronny, zawarty wyłącznie przez osoby fizyczne o odmiennej płci, którego treścią są takie same dla obojga stron prawa i obowiązki kształtowane bezpośrednio normami prawnymi o charakterze *ius cogens*. Zdaniem tego autora związek małżeński cechuje się ponadto trwałością, ponieważ może zostać rozwiązany tylko na mocy konstytutywnego orzeczenia sądu⁵.

Polski ustawodawca jednoznacznie traktuje zarówno pojęcie małżeństwa, jak i związku małżeńskiego. Małżeństwo definiują jego cele, prawa i obowiązki małżonków, łącząca ich więź gospodarcza, a także przesłanki unieważnienia i ustania związku małżeńskiego⁶, a ustawodawca, używając pojęcia małżeństwo lub związek małżeński, niezależnie od tego, czy czyni to na gruncie prawa rodzinnego, cywilnego, czy innego działu prawa, zawsze odwołuje się do małżeństwa określonego w art. 1 k.r.o.⁷

 Kwestią sporną w nauce prawa pozostaje zagadnienie treści stosunku prawnego łączącego małżonków, tzn. czy jest to stosunek osobisty, czy stosunek mieszan, o charakterze osobisto-majątkowym. Jak wyjaśnia G. Jędrejek, zgodnie z koncepcją monistyczną, małżeństwo jest jednym stosunkiem prawnym, w skład którego wchodzi elementy o charakterze majątkowym oraz osobistym. Koncepcja dualistyczna, słusznie uznawana przez autora za właściwszą, zakłada konieczność oddzielania stosunku prawnego podstawowego – małżeństwa, od stosunku majątkowego, który mieści się w ramach ustroju majątkowego i inaczej niż stosunek podstawowy, może być przez małżonków modyfikowany zgodnie z ich wolą⁸.

1.2. Przesłanki zawarcia małżeństwa

 W art. 1 § 1 k.r.o. ustawodawca precyzyjnie określił formę oraz przesłanki zawarcia małżeństwa cywilnego, przy czym te drugie mają charakter pozytywny, zupełny, kumulatywny i bezwzględny⁹. Oznacza to, że brak którejkolwiek z wymienionych przesłanek uniemożliwia zawarcie małżeństwa (stanowi przeszkodę do jego zawarcia), a dokonując ich wykładni niedopuszczalne jest zarówno stosowanie wykładni rozszerzającej, jak i zawężającej – przepis art. 1 k.r.o. należy zatem wyklądać ściśle. Jednocześnie zaznaczyć należy, że ustawodawca odmiennie reguluje przesłanki zawarcia małżeństwa cywilnego przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego (art. 1 § 1 k.r.o.), od przesłanek zawarcia małżeństwa cywilnego w obecności duchownego (art. 1 § 2 k.r.o.), a przesłanki te nie mogą być stosowane zamiennie.

⁵ M. Domański [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. M. Domański, J. Słyk, Legalis 2020, art. 1, nb 1–9.

⁶ S. Szer, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1969, s. 27–30.

⁷ G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Małżeństwo. Komentarz do art. 1–61*⁶, Warszawa 2013, s. 30.

⁸ G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny...*, 2013, s. 30.

⁹ G. Jędrejek, *Kodeks rodzinny...*, 2013, s. 36.

Pierwsza przesłanka, wynikająca wprost z treści art. 1 § 1 k.r.o., to różnica płci. Oznacza ona, że ważne oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński mogą złożyć tylko osoby różnej płci, a różnica płci musi występować w chwili zawarcia małżeństwa – ewentualna zmiana płci po zawarciu związku małżeńskiego nie wpływa na istnienie małżeństwa. W przypadku wątpliwości co do płci nupturientów, kierownik urzędu stanu cywilnego powinien odmówić na piśmie przyjęcia oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński (art. 89 ust. 1 p.a.s.c.), a osoba zainteresowana może zwrócić się do właściwego sądu rejonowego o rozstrzygnięcie powstałego w tym przedmiocie sporu.

 Drugą przesłanką określoną w art. 1 § 1 k.r.o. jest obowiązek jednoczesnej obecności nupturientów. Niedopuszczalne jest tym samym, co do zasady, składanie oświadczeń o wstąpieniu w związek małżeński w różnych miejscach, o innej porze, czy nawet przy czasowej nieobecności drugiego z nupturientów podczas składania wskazanego oświadczenia. Sąd Najwyższy wyraźnie zaznacza, że „Jednoczesna obecność osób zamierzających zawrzeć małżeństwo i złożenie przez nie osobiście oświadczenia przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego, że wstępują ze sobą w związek małżeński, stanowią w myśl art. 1 § 1 k.r.o. przesłankę małżeństwa, a zarazem określają formę jego zawarcia. Zarówno z treści cyt. przepisu, jak i z istoty małżeństwa wynika, że obecność przyszłych małżonków przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego powinna być osobista”. Dalej Sąd Najwyższy zaznacza także, że „wyjątek (...) art. 6 § 1 (...)” wymaga „zachowania daleko posuniętego umiaru w stosowaniu (...)” wynikającego „(...) ze szczególnej wagi przepisów o formie zawierania związków małżeńskich, które spełniają doniosłą funkcję wychowawczą utrwalania w poczuciu społecznym znaczenia świeckiej instytucji małżeństwa”¹⁰.

Oświadczenie o zawarciu małżeństwa, zgodnie z art. 1 § 1 k.r.o., powinno zostać złożone przed kierownikiem urzędu stanu cywilnego, przy czym konieczne jest, aby był on osobą trzecią – jest to trzecia przesłanka zawarcia małżeństwa. Innymi słowy niedopuszczalne jest, na co słusznie uwagę zwrócił Sąd Najwyższy, aby jeden z nupturientów występował w podwójnej roli – nupturienta i kierownika urzędu stanu cywilnego¹¹. Zgodnie z art. 6 ust. 3–5 p.a.s.c. kierownikiem urzędu stanu cywilnego jest wójt, burmistrz lub prezydent miasta, w gminach liczących powyżej 50 000 mieszkańców wójt, burmistrz lub prezydent miasta obligatoryjnie zatrudnia inną osobę na to stanowisko.

Ostatnią, czwartą przesłanką jest konieczność złożenia oświadczenia, którego przedmiotem jest wola wstąpienia w związek małżeński. Forma złożenia omawianego oświadczenia została określona w art. 7 k.r.o.

Niewystąpienie jednej z ww. przesłanek zawarcia małżeństwa skutkuje niezawarciem małżeństwa, mamy wówczas do czynienia z tzw. małżeństwem nieistniejącym¹².

¹⁰ Uchwała SN (7) – zasada prawna z 8.06.1970 r., III CZP 27/70, OSNC 1971/1, poz. 2.

¹¹ Orzeczenie SN z 10.09.1957 r., 2 CR 707/57, OSNCK 1960/1, poz. 6.

¹² Por. J. Winiarz, *Prawo rodzinne*, Warszawa 1994, s. 40.

1.3. Unieważnienie małżeństwa i przeszkody zawarcia małżeństwa

W polskim ustawodawstwie obowiązuje koncepcja unieważnialności małżeństwa, a nie jego nieważności od chwili zawarcia mimo istnienia ku temu przeszkód. Oznacza to, że małżeństwo zawarte pomimo istnienia przeszkód jego zawarcia, określonych w art. 10–15 k.r.o., pozostaje ważne do chwili wydania przez sąd prawomocnego orzeczenia o jego unieważnieniu. Należy zatem rozróżnić małżeństwo nieistniejące, tj. zawarte mimo braku przesłanki koniecznej, od małżeństwa skutecznie zawartego, mimo istnienia przeszkody skutkującej jego nieważnością. W konsekwencji, jeśli żaden z uprawnionych podmiotów nie będzie domagał się unieważnienia małżeństwa, będzie ono wywierało wszelkie skutki, jakie ustawa wiąże z aktem zawarcia małżeństwa¹³.

 Podmiotami uprawnionymi do zainicjowania postępowania o unieważnienie małżeństwa są: małżonkowie, osoby posiadające interes prawny oraz prokurator (art. 22 k.r.o.). Podstawą żądania mogą być tylko przyczyny określone w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym (art. 10–16). Za niedopuszczalne ustawodawca uznaje unieważnienie małżeństwa po jego ustaniu (art. 18 zdanie pierwsze k.r.o.), z wyjątkiem spraw, w których przyczyną unieważnienia jest pokrewieństwo między małżonkami lub bigamia jednego z małżonków.

Postępowanie o unieważnienie małżeństwa prowadzone jest w trybie odrębnym zgodnie z dyspozycją art. 425 i n. k.p.c. Jeśli postępowanie inicjowane jest przez prokuratora, pozywa on oboje małżonków (lub kuratora ustanowionego na miejsce zmarłego małżonka), pomiędzy którymi występuje współuczestnictwo materialne, jednolite i konieczne. O każdej sprawie w przedmiocie unieważnienia małżeństwa, której inicjatorem nie jest prokurator, należy go zawiadomić. Ustawodawca dopuszcza także możliwość prowadzenia postępowania po śmierci jednego z małżonków. W takim przypadku sąd rejonowy miejsca zamieszkania zmarłego małżonka, na wniosek osoby, która zamierza zainicjować postępowanie o unieważnienie małżeństwa, ustanawia kuratora. Jeśli zmarli oboje małżonkowie, sąd ustanawia dwóch kuratorów. W przypadku śmierci jednego z małżonków w toku sprawy postępowanie ulega zawieszeniu i umarza się je, jeżeli zstępni małżonka, który wytoczył powództwo, nie zgłoszą w ciągu sześciu miesięcy po wydaniu postanowienia o zawieszeniu wniosku o podjęcie postępowania (art. 19 § 2 k.r.o. w zw. z art. 450 § 2 k.p.c.). W przypadku śmierci pozwanego małżonka (lub jednego z nich, jeśli pozwani byli oboje małżonkowie) sąd orzekający ustanowi kuratora, który wstępuje w miejsce zmarłego małżonka, a następnie podejmuje zawieszone postępowanie (art. 19 § 1 k.r.o. w zw. z art. 450 § 3 k.p.c.).

¹³ T. Smoczyński, *Prawo rodzinne...*, s. 44.

 Orzekając o unieważnieniu małżeństwa, sąd, zgodnie z art. 20 k.r.o., jest zobowiązany ustalić i rozstrzygnąć, czy i który z małżonków zawarł małżeństwo w złej wierze. Wykładni pojęcia złej wiary dokonał Sąd Najwyższy, wskazując, że „Za będącego w złej wierze można uznać tylko wówczas małżonka, gdy w chwili zawarcia małżeństwa wiedział on o okolicznościach stanowiących podstawę jego unieważnienia. Tylko zatem pozytywna wiedza o okolicznościach stanowiących określone zakazy zawarcia małżeństwa uzasadniałaby przypisanie powódce złej wiary w rozumieniu powołanego przepisu”¹⁴. Kluczowe dla oceny złej wiary jednego lub obojga małżonków jest zatem ustalenie stanu ich wiedzy na moment zawarcia związku małżeńskiego. Okoliczności, które wystąpią po jego zawarciu, nie mają znaczenia dla oceny kwestii złej wiary.

Małżeństwo może być unieważnione w przypadku wystąpienia, w chwili jego zawarcia, jednej z omówionych poniżej przeszkód jego zawarcia, z powodu wad oświadczenia woli, a także w przypadku wystąpienia okoliczności, o których mowa w art. 16 k.r.o.

 Mając na uwadze dyspozycję art. 15¹ k.r.o., należy przede wszystkim stwierdzić, że przepis ten stanowi *lex specialis* wobec regulacji Kodeksu cywilnego dotyczących wad oświadczenia woli, które w związku z tym nie mają zastosowania przy ocenie ważności zawartego związku małżeńskiego. Ponadto trzeba podkreślić, że małżeństwo zawarte mimo wystąpienia wad oświadczenia woli pozostaje ważne i może zostać unieważnione w przypadku skutecznego wniesienia pozwu w tym przedmiocie w terminie określonym w art. 15¹ § 3 k.r.o. Legitymację czynną do zainicjowania postępowania o unieważnienie małżeństwa z uwagi na wystąpienie wad oświadczenia woli posiada tylko małżonek, który złożył oświadczenie dotknięte wadą.

Zgodnie z dyspozycją art. 15¹ § 1 pkt 1 k.r.o., małżeństwo może zostać unieważnione, jeśli oświadczenie o wstąpieniu w związek małżeński zostało złożone przez osobę, która z jakichkolwiek powodów znajdowała się w stanie wyłączającym świadome wyrażenie woli. Regulacja ta jest zatem zbliżona do art. 82 k.c., z tym że ustawodawca pominął tutaj przesłankę swobodnego wyrażenia woli. Na świadomość małżonka wpływać mogą zarówno czynniki zewnętrzne, np. używki czy leki, jak i wewnętrzne, powodowane np. stanem zdrowia małżonka. Na zainicjowanie postępowania o unieważnienie małżeństwa, małżonek ma sześć miesięcy, licząc od dnia ustania stanu wyłączającego świadome wyrażenie woli (art. 15 § 3 k.r.o.) – niemożliwe jest jednak zainicjowanie postępowania po upływie trzech lat od zawarcia małżeństwa.

Za wadę oświadczenia woli, zgodnie z art. 15¹ § 1 pkt 2 k.r.o., uznaje się także błąd co do tożsamości drugiej strony. Wydaje się, że w praktyce okoliczność taka może wystąpić w przypadkach niezwykle rzadkich, np. gdyby małżeństwo zostało zawarte z bliźniakiem czy sobowtórem osoby, z którą faktycznie miało zostać zawarte. Z powołaniem się na tę wadę oświadczenia woli małżonek może zainicjować postępowanie

¹⁴ Wyrok SN z 28.12.1982 r., I CR 349/82, LEX nr 8505.

o unieważnienie małżeństwa w terminie sześciu miesięcy od wykrycia błędu – nie można jednak żądać unieważnienia małżeństwa po upływie trzech lat od zawarcia małżeństwa.

Ostatnią wadą oświadczenia woli, w myśl art. 15¹ § 1 pkt 3 k.r.o., jest zawarcie małżeństwa pod wpływem bezprawnej, tj. poważnej, sprzecznej z prawem lub zasadami współżycia społecznego, groźby drugiej strony lub osoby trzeciej. Ponadto ustawodawca zastrzega, że dodatkowo z okoliczności sprawy musi wynikać, że składający oświadczenie, mając na uwadze treść groźby, mógł się obawiać, że jemu samemu lub innej osobie grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste, a zatem nie może chodzić tutaj jedynie o niebezpieczeństwo majątkowe. Powołując się na tę wadę oświadczenia woli, małżonek może domagać się unieważnienia małżeństwa w terminie sześciu miesięcy od ustania obawy wywołanej groźbą – nie można jednak żądać unieważnienia małżeństwa po upływie trzech lat od zawarcia małżeństwa.

W przypadku małżeństwa zawartego przez pełnomocnika możliwe jest domaganie się przez małżonka, w imieniu którego pełnomocnik działał, unieważnienia małżeństwa, jeśli brak było zezwolenia sądu na złożenie oświadczenia o wstąpieniu w związek małżeński przez pełnomocnika, lub jeśli pełnomocnictwo było nieważne albo skutecznie odwołane. Pełnomocnictwo do zawarcia związku małżeńskiego powinno być zgodnie z art. 6 § 2 k.r.o. udzielone na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym oraz wymieniać osobę, z którą małżeństwo ma zostać zawarte. Oceniając pełnomocnictwo do zawarcia związku małżeńskiego, poza wskazanymi powyżej wymogami co do jego formy i treści, należy mieć na uwadze, że jest to czynność prawna, a zatem na jego ważność wpływają także okoliczności, takie jak: jego zgodność z prawem, zasadami współżycia społecznego oraz fakt, czy nie zmierza ono do obejścia prawa. Ponadto do pełnomocnictwa zastosowanie znajdują przepisy Kodeksu cywilnego dotyczące wad oświadczenia woli.

Ustawodawca za niedopuszczalne uznaje domaganie się unieważnienia małżeństwa przez mocodawcę, jeśli małżonkowie podjęli wspólne pożycie.

Przeszkody zawarcia małżeństwa, a tym samym okoliczności, które mogą stanowić materialnoprawną podstawę powództwa o unieważnienie małżeństwa, zostały przez ustawodawcę uregulowane w art. 10–15 k.r.o. Zgodnie z dyspozycją powołanych przepisów przeszkodą zawarcia małżeństwa jest:

- a) wiek;
- b) ubezwłasnowolnienie;
- c) choroba psychiczna lub niedorozwój umysłowy;
- d) pozostawanie w związku małżeńskim;
- e) pokrewieństwo lub powinowactwo;
- f) przysposobienie.

Ad a

Minimalny wiek dla kobiety i mężczyzny uprawniający nupturientów do zawarcia związku małżeńskiego, to osiemnaście lat, przy czym, mając na uwadze dyspozycję art. 10 § 1 w zw. z art. 112 k.c., należy przyjąć, że najwcześniej mogą oni zawrzeć związek małżeński w dniu osiemnastych urodzin. W art. 10 k.r.o. określono wyłącznie dolną granicę wieku nupturientów. Z oczywistych względów ustawodawca nie określa granicy górnej – trudno bowiem wskazać racjonalne powody, dla których osoba pełnoletnia, która nie została ubezwłasnowolniona, nie mogłaby wstąpić w związek małżeński. Jednocześnie zaznaczyć należy, że przeszkoda wieku ma w istocie charakter przeszkody względnej. Ustawodawca w art. 10 § 1 zdanie drugie k.r.o. przewiduje bowiem możliwość udzielania przez sąd rodzinny zgody na zawarcie małżeństwa kobiecie, która ukończyła szesnasty rok życia, jeśli istnieją ku temu ważne powody, a z okoliczności sprawy wynika, że zawarcie małżeństwa będzie zgodne z dobrem założonej rodziny. W przypadku zawarcia małżeństwa przez kobietę, która ukończyła szesnasty rok życia i uzyskała ku temu zgodę sądu rodzinnego, małoletnia uzyskuje pełnoletność i nie traci jej nawet w razie unieważnienia małżeństwa (art. 10 § 2 k.c.). Z uwagi na brak możliwości uzyskania analogicznej zgody przez mężczyznę, instytucja upełnoletnienia nie odnosi się w aktualnym stanie prawnym do mężczyzn.

Niezachowanie przesłanki wymaganego wieku nupturientów może stanowić podstawę powództwa o unieważnienie małżeństwa. Zasadniczo można wyróżnić trzy przypadki, kiedy małżeństwo może zostać unieważnione jako zawarte wbrew przeszkodzie wieku:

- a) małżeństwo zawarł mężczyzna, który nie ukończył lat osiemnastu;
- b) małżeństwo zawarła kobieta, która nie ukończyła lat szesnastu;
- c) małżeństwo zawarła kobieta, która ukończyła lat szesnaście, ale nie ukończyła lat osiemnastu i nie uzyskała zezwolenia sądu opiekuńczego na zawarcie związku małżeńskiego.

Z ewentualnym powództwem o unieważnienie małżeństwa w omawianych sytuacjach może wystąpić każdy z małżonków (legitymacja czynna) oraz prokurator (art. 22 k.r.o.). W sytuacji jednak, gdy kobieta zachodzi w ciążę legitymacja czynna do wystąpienia z powództwem o unieważnienie małżeństwa z uwagi na naruszenie przeszkody wieku przysługuje tylko jej – bez znaczenia pozostaje przy tym moment zajścia w ciążę (art. 10 § 4 k.r.o.). Ponadto ustawodawca za niedopuszczalne uznaje unieważnienie małżeństwa z powodu braku przepisanego wieku, jeśli małżonek przed wytoczeniem powództwa osiągnął wymagany wiek. Za datę wytoczenia powództwa należy uznać datę nadania pozwu w polskiej placówce operatora pocztowego lub złożenia pozwu w sądzie¹⁵.

¹⁵ Por. M. Prucnal-Wójcik [w:] *Kodeks rodzinny...*, red. M. Domański, J. Słyk, 2020, art. 10, nb 22.